

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Diana Babušytė

EUROPEIZMAI :

**INTERLEKSIKOLOGIJOS TEORIJOS KONCEPCIJA,
PAREMTA EMPIRINIO TYRIMO VOKIEČIŲ,
ANGLŲ, LIETUVIŲ, RUSŲ IR UKRAINIEČIŲ
LAIKRAŠČIŲ TEKSTŲ REZULTATAIS**

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, filologija (04H)

Vilnius, 2011

Disertacija rengta 2001-2009 metais Vilniaus pedagoginiame universitete.

Mokslinė vadovė:

prof. dr. Ernesta Račienė (Vilniaus pedagoginis universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Disertacija ginama eksternu Vilniaus universiteto Filologijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

prof. dr. Gintautas Kundrotas (Vilniaus pedagoginis universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Nariai:

prof. dr. Ernesta Račienė (Vilniaus pedagoginis universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

prof. dr. Sigita Barniškienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

prof. habil.dr. Eleonora Lassan (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

doc. dr. Jurgita Kohrs (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Oponentai:

prof. dr. Grasilda Blažienė (Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

prof. habil. dr. Olegas Poliakovas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Disertacija bus ginama viešame Filologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2011 m. gegužės mėn. 03 d. 15 val. Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Germanistikos studijų kabinete.

Adresas: Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2011 m. balandžio mėn. 01 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje.

UNIVERSITÄT VILNIUS

Diana Babušytė

EUROPÄISMEN

**Konzeption einer interlexikologischen Theorie
Dargestellt am Beispiel der Ergebnisse
einer empirischen Auswertung von
deutschen, englischen, litauischen, russischen und ukrainischen
Zeitungstexten**

Zusammenfassung der Doktordissertation
Geisteswissenschaften, Philologie (04H)

Vilnius, 2011

Die vorliegende Dissertation wurde von 2001-2009 an der Pädagogischen Universität Vilnius erarbeitet.

Wissenschaftliche Betreuerin:

Prof. Dr. Ernesta Račienė (Pädagogische Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Die Dissertation wird extern vor dem für Geisteswissenschaften zuständigen Promotionsausschuss an der Universität Vilnius verteidigt.

Vorsitzende:

Prof. Dr. Gintautas Kundrotas (Pädagogische Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Mitglieder:

Prof. Dr. Ernesta Račienė (Pädagogische Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Prof. Dr. Sigita Barniškienė (Vytautas-Magnus-Universität Kaunas, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Prof. Dr. habil. Eleonora Lassan (Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Doz. Dr. Jurgita Kohrs (Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Opponenten:

Prof. Dr. Grasilda Blažienė (Institut für litauische Sprache, Geisteswissenschaften, Philologie - 04H)

Prof. Dr. habil. Olegas Poliakovas (Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Die öffentliche Disputation vor dem für Geisteswissenschaften zuständigen Promotionsausschuss findet am 03. Mai 2011 um 15 Uhr im Studienraum Germanistik an der Philologischen Fakultät der Universität Vilnius statt.

Adresse: Universiteto-Str. 5, LT-01513 Vilnius, Litauen

Die Zusammenfassung der Dissertation wurde am 01. April 2011 verschickt.

Die Promotionsarbeit kann in der Bibliothek der Universität Vilnius eingesehen werden.

Įvadas

Stiprėjanti Europos politikos, ekonomikos bei kultūros sričių integracija pažadino norą ieškoti Europos kalbų bendrumo, kuris visų pirma pastebimas plačiai vartojamuose europeizmuose, kilusiuose iš įvairių *linguae francae* kalbų.

Darbo objektas

Šio darbo objektas – leksiniai europeizmai, priskiriami visų pirma eurolingvistikos sričiai. Dabartinėje lingvistikoje nėra vieno europeizmo termino apibrėžimo, taip pat nėra nustatyti požymiai, skiriantys *europeizmą* nuo *internacionalizmo*. Per mažai dėmesio skirta klausimui, ar europeizmas gali būti laikomas ‚Sprachbund‘ arba ‚Standard Average European‘ (SAE) leksiniu komponentu.

Darbo tikslai

Atsižvelgiant į minėtasias problemas, šiame darbe keliami tokie tikslai:

1. Apibrėžti leksinio europeizmo terminą, t. y. pasiūlyti aiškų leksinio europeizmo apibrėžimą.
2. Pateikti metodinį instrumentariumą leksiniams europeizmams nustatyti ir juos tipizuoti.
3. Išryškinti skirtumus tarp *europeizmo* ir į jį panašių terminų, pvz.: *internacionalizmas*, *svetimžodis*, *skolinys* ir t. t.
4. Atskleisti *linguae francae* kalbų, kaip europeizmų atsiradimo ir jų paplitimo šaltinio, reikšmę.
5. Empirinėje darbo dalyje, pasinaudojant penkių dienraščių pasirinktomis kalbomis medžiaga, aptarti europeizmų tipus ir jų integraciją lietuvių, rusų, ukrainiečių, vokiečių ir anglų kalbose.
6. Atskleisti leksinių europeizmų ir jų tipų vartojimo tendencijas.
7. Įvertinti ir palyginti leksinius europeizmus bei jų tipus statistiškai.
8. Empirinė darbo dalis turėtų atskleisti glaudžią Europos kalbų sąsają bei europeizmų svarbą tolesniam šių kalbų vystymuisi. Todėl šiame darbe siūloma praplėsti SAE bruožus: kaip leksinį SAE bruožą, priskirti leksinius europeizmus,

egzistuojančius greta sintaksinių-semantinių SAE požymių.

Darbo uždaviniai:

1. Aprašyti *linguae francae* kalbas kaip pagrindinį leksinių europeizmų kilmės šaltinį.
2. Atskleisti problematiką, susijusią su Europos kalbų sąjunga bei SAE tyrimais, ir realizuoti SAE bruožų praplėtimo idėją.
3. Analizuoti ir palyginti vartojamus europeizmų ir internacionalizmų apibrėžimus, atsakyti į klausimą, kas yra europeizmas.
4. Apžvelgti terminų *svetimžodis, skolinys, internacionalizmas, transfer, interferenz ir pan.* apibrėžimus ir atskleisti skirtumus nuo europeizmo.
5. Ištirti svetimžodžių skolinimosi galimybes, apžvelgti skirtingus jų integracijos procesus, sudaryti metodinį instrumentariumą, pagal kurį leksiniai europeizmai gali būti klasifikuojami į tipus.
6. Susisteminti bei aprašyti europeizmų tipus, palyginti rastus leksinius europeizmus penkiose Europos kalbose.

Tiriamoji medžiaga

Empirinę darbo dalį sudaro 10000 leksinių europeizmų pavyzdžių (po 2000 iš kiekvienos pasirinktos kalbos, įskaitant pasikartojančius žodžius), surinktų iš laikraščių tekstų. Tiriama penki dienraščiai: *Lietuvos rytas* (2002-10-26, Nr. 249), *Комсомольская правда* (2002-09-14, Nr. 168), *Молодь України* (2002-10-16, Nr. 102), *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (2004-01-04, Nr. 1R), *The Times* (2005-04-05, Nr. 68353). Rasti pavyzdžiai toliau tiriama pagal šiuos kriterijus: kilmę, vartojimo dažnumą, kalbos dalį, skolinimosi tipus.

Tyrimo metodika

Tyrimo rezultatai įvertinami kiekybiškai ir kokybiškai. Šis darbas yra grindžiamas trimis metodais: deskriptyviuoju, lyginamuoju-tipologiniu ir statistiniu. Darbo tyrimo procesas glaudžiai susijęs su šiam darbui sudarytu metodiniu instrumentariumu leksiniams europeizmams nustatyti ir tipizuoti.

Darbo apimtis ir struktūra

Disertacija parašyta vokiečių kalba. Ją sudaro įvadas, teorinė ir praktinė dalys, išvados, šaltinių bei naudotos literatūros sąrašas, priedas. Įvade apibrėžti darbo tikslai ir uždaviniai, mokslinis naujumas. Teorinę dalį sudaro trys skyriai. Čia pristatyta kalbotyros šaka – eurolingvistika ir sąvokos *Europos kalbų sąjunga* (europäischer Sprachbund) ir *Standard Average European* (SAE). Praktinė dalis sudaryta iš šešių skyrių. Darbe pateiktos tyrimą iliustruojančios diagramos ir lentelės.

Darbo aktualumas ir naujumas

Darbe yra aprašomas tiriamų leksinių europeizmų vartojimas penkiose Europos kalbose. Platus kalbų spektras suteikia šiam darbui mokslinį aktualumą ir svarbą bei skatina tolesnius mokslinius šios įdomios srities tyrimus. Darbe nubrėžiama aiški riba tarp leksinių europeizmų ir kitų panašių terminų, pvz., internacionalizmų arba skolinių. Darbo tikslas – praplėsti SAE bruožus, priskiriant jiems leksinius europeizmus. Taigi, šiame darbe tiriant europeizmus dėmesys visų pirma skiriamas leksinei kalbos sričiai, kuriai dažniausiai skiriama mažiau dėmesio nei gramatinei. Tai rodo įvairūs Europos kalbų tyrimai, paskatinti pastarųjų metų Europos Sąjungos plėtros. Dėl minėtos priežasties ir dėl to, kad šioje naujoje tyrimo srityje iki šiol nebuvo aiškiai apibrėžto teorinio pagrindo bei tyrimo metodo, leksinių europeizmų tema atsirado dėmesio centre.

Teorinė darbo reikšmė

Teorinė darbo reikšmė visų pirma grindžiama tikslu prisidėti prie teorinių bei metodinių pagrindų vystymosi, tiriant leksinius europeizmus, bei apskritai prie kalbų tipologijos ir eurolingvistikos. Be abejonės, leksinio europeizmo apibrėžimas ir jo atskyrimas nuo kitų sietinų terminų bei leksinio europeizmo nustatymo ir tipizavimo kriterijų pateikimas tampa nauju metodiniu tyrimo įrankiu europeistikoje.

Praktinė darbo reikšmė

Praktinė darbo reikšmė grindžiama naujo metodinio įrankio, skirto leksiniams europeizmams tirti, sudarymu. Naujai sudarytas instrumentariumas šiame darbe

naudojamas leksiniams europeizams atpažinti bei tipizuoti. Empirinės darbo dalies rezultatai rodo platų surinktų pavyzdžių spektrą, atskleidžiantį tyrimo objekto kilmę, paplitimą, integraciją, bendrus bei skirtingus požymius penkiose Europos kalbose.

Darbo rezultatai gali būti pritaikomi, vykdant tolesnius panašius tyrimus, sudarant vienakalbius ar dvikalbius žodynus bei mokymo(si) procese, pvz., užsienio kalbų mokyme(si).

Ginamieji teiginiai:

1. Linguae francae kalbos yra pagrindinis leksinių europeizmų kilmės šaltinis.
2. Leksiniai europeizmai parodo Europos kalbų sąsają, todėl jie turi būti priskiriami SAE požymiams, t. y. kaip leksinis SAE komponentas.
3. Yra aiški riba tarp leksinių europeizmų ir kitų panašių terminų, pvz., internacionalizmų arba skolinių.
4. Leksinių europeizmų integracija penkiose tiriamosiose kalbose atskleidžia daugiau bendrų nei skirtingų bruožų. Tai įrodo, kad leksinių europeizmų perėjimas į kalbą vyksta pagal tam tikrą sistemą ir jie gali būti klasifikuojami į tipus.
5. Leksinių europeizmų tipai penkiose tiriamosiose kalbose atskleidžia Europos kalbų sąsają bei europeizmų svarbą tolimesniam šių kalbų vystymuisi.

Turinys

Įvade aprašomas darbo objektas, tikslai, uždaviniai, tiriamoji medžiaga, metodai, mokslinis darbo aktualumas, taip pat teorinė bei praktinė disertacijos reikšmė.

Pirmoji dalis. Teoriniai pagrindai (Theoretische Grundlagen)

Pirmajame šios dalies skyriuje ***Eurolingvistika – Europos kalbų sąjunga – Standard Average European (SAE)*** pristatyta palyginti nauja kalbotyros šaka – eurolingvistika, kurios pagrindinis tyrimo objektas yra Europos kalbų bendrybės. Eurolingvistikos terminas buvo įvestas 1991 m. lingvisto Norberto Reiterio. Europos kalbų bendrybių buvo ieškoma ir anksčiau (pvz., Lewy, 1964; Décsy, 1973), tačiau

pastaruosius dvidešimt metų ši tema domina vis daugiau kalbininkų (Norbert Reiter, Harald Haarmann, Manfred Peters, Inge Ruth Marcus, Per Sture Ureland, Mario Wandruszka, Joachim Grzega, Martin Haspelmath ir kiti). Vyksta daugelis įdomių projektų, pvz.:

- *Typology of Languages in Europe – EUROTYP* – projektai (B. Comrie, G. Bossong). Šių projektų rezultatai paskelbti šešiuose (jau išleistuose) iš devynių leidinių: *Empirical Approaches to Language Typology (EALT)* Mouton de Gruyter;
- *EuroLinguistiX (ELiX)* – Joachim Grzega išleido eurolingvistų darbų bibliografiją;
- *ELAMA* – projektas (Per Sture Ureland, Mannheim);
- *World Atlas of Language Structures* (Haspelmath).

Skyriuje apžvelgiami aktualūs šios srities moksliniai darbai ir tyrimai, apibrėžiamos sąvokos *Europos kalbų sąjunga (europäischer Sprachbund)* ir *Standard Average European (SAE)*. Standard Average European – SAE terminą įvedė Benjamin Lee Whorf, o jo idėją toliau įgyvendino Haspelmath (1998): jis pateikė 11 SAE komponentų, t. y. Europos kalboms bendrų gramatinių-sintaksinių požymių.

Šiame darbe keliama hipotezė, kad leksiniai europeizmai taip pat turėtų būti nagrinėjami greta gramatikos ir sintaksės kaip leksinis SAE elementas, kuris atskleidžia glaudžią Europos kalbų sąsają. Toks požiūris turėtų sulaukti dėmesio eurolingvistikoje.

Antrasis skyrius vadinasi *Linguae francae kalbos Europoje* (Zur Frage von linguae francae in Europa).

Čia dėmesys skiriamas leksinių europeizmų atsiradimo priežastims ir šaltiniams – linguae francae kalboms (graikų, lotynų, arabų, vokiečių, prancūzų, italų, anglų ir rusų), iš kurių kilo didžioji dauguma europeizmų. Šiame skyriuje trumpai apžvelgiamos didžiausių linguae francae kalbų vystymosi epochos, jų vaidmuo ir įtaka kitoms Europos kalboms, pvz.:

- graikų kalbos įtaka (helenistiniai Rytai);

- lotynų kalbos įtaka (viduramžiai, Humanizmo epocha);
- prancūzų kalba (XIII ir XVIII amžius) ir jos įtaka Europos aristokratijos ir diplomatijos kalbai;
- rusų kalbos įtaka (Tarybų sąjunga, rytų Europa);
- arabų kalbos įtaka (Kryžiaus žygiai, prekyba);
- anglų kalbos įtaka nuo 1945 metų.

Trečiasis teorinės darbo dalies skyrius **Termonologijos klausimai** skirtas terminologijos problemoms (Zur Frage der Terminologie). Jis padalintas į tris poskyrius: *klasikiniai terminai, internacionalizmai ir europeizmai*.

Europeizmo terminas dažnai sutapatinamas su tokiais terminais kaip internacionalizmas, svetimžodis, skolinys ir t. t. Todėl skyriuje **Klasikiniai terminai** apžvelgiama visų panašių terminų problematika, atskleidžiami šių terminų skirtumai nuo europeizmų. Pirmiausia daug dėmesio skiriama *svetimžodžio* (Fremdwort) ir *skolinio* (Lehnwort) skyrimui vokiečių, lietuvių ir rusų kalbotyroje, taip pat *Transfer* ir *Interferenz* sąvokoms vokiečių kalbotyroje. Remiantis kitų autorių darbais (Baš, Betz, Jablonski, Munske), atskleidžiami apibendrinti kalbų kontaktų tyrimo įvairiose šalyse panašumai ir skirtumai. Čia taip pat apžvelgiami tokie darbai, kurie padėjo sudaryti šio tyrimo ne tik teorinį ir metodinį pagrindą, bet ir suklasifikuoti leksinius europeizmus į tipus.

Antrajame trečiojo skyriaus poskyryje **Internacionalizmai** išsamiai aprašoma internacionalizmo sąvoka, kuri yra artimiausia europeizmams. Nuodugniai nagrinėjami ir lyginami įvairiuose žodynuose ir lingvistų darbuose pateikti internacionalizmo apibrėžimai. Pavyzdžiui, vokiečių lingvistas Bergmannas internacionalizmais vadina žodžius, kurie dėl ypatingo kultūros ir istorijos sąryšio yra paplitę visame pasaulyje, o europeizmais – bendrus žodyno elementus, paplitusius Europoje, t. y. germanų, romanų, slavų ir kitose kalbose:

- *Internationalismen* nennt man die aufgrund besonderer kultur- und wortgeschichtlicher Zusammenhänge tatsächlich weltweit verbreiteten Wörter;
- Bei *Europäismen* geht es vielmehr um die gemeinsamen Teile der Wortschatze der in Europa beheimateten germanischen, romanischen, slavischen und anderen

Sprachen (vgl. Bermann, 2008).

Iškeliami internacionalizmo apibrėžimo probleminiai klausimai, kuriuos nagrinėja daugelis žymių lingvistų:

- minimalus gretinamų kalbų skaičius, pavyzdžiui:

Buzássyová (1993, 48) apibrėžia internacionalizmus kaip žodžius, dažniausiai kilusius iš lotynų ar graikų kalbų ir paplitusius mažiausiai trijose negiminingose kalbose. O lingvistas Seguí (1992, 57) teigia, kad internacionalizmas – kalbinis reiškiny, pastebimas dviejose kalbose.

- gretinamų kalbų genetinė giminytė, pavyzdžiui:

Bergmannas (1995) teigia, kad žodis tampa internacionalesnis, jei jis yra paplitęs daugiau negu trijose kalbose ir jei viena iš jų yra negimininga. Tačiau Häusler (1990) ir Frohne (1991) internacionalizmus traktuoja kaip žodžius, kurių reikėtų ieškoti tik tarp giminingų (indoeuropiečių) kalbų.

- internacionalizmo turinio ir formos atitikimo laipsnis, pavyzdžiui:

Schaeder ir Volmert (1990) teigia, kad internacionalizmai turi turėti bent vieną bendrą morfemą, turinčią tą pačią arba panašią formą, ir bent vieną bendrą turinio variantą, t. y. sememą.

Trečiajame šio skyriaus poskyryje analizuojamas europeizmo apibrėžimas eurolingvistikoje. Vienas pirmųjų šioje srityje minimas Oskaras Reichmannas, kuris iškėlė tezę apie leksinių-semantinių europeizmų egzistavimą; jis teigė, kad europeizmai siekia Europos kalbas suvienyti į vieną idiomą: „*Ein gewisser, man möchte sagen: Europäismus strebt, die Sprachen der an der Kultur teilnehmenden Völker Europas wie zu einem Idiom zu vereinigen*“ (Reichmann, 1993, 31).

Metzlerio leksikone europeizmai apibūdinami kaip internacionalizmai, paplitę Europos kalbose: „*auf europäische Sprachen begrenzte Internationalismen*“ definiert (Glück, 2000, 24).

Reikėtų pritarti Bergmanno (1995) nuomonei, kad kiekvienas internacionalizmas yra kartu ir europeizmas, bet ne kiekvienas europeizmas gali būti internacionalizmu.

Internationalizmų tyrimo srityje taip pat lieka atviras gretinamų kalbų skaičiaus ir jų genetinės giminytės klausimas, pavyzdžiui, Alanas Kirknessas vadina europeizmais žodžius, paplitusius penkiose, šešiose ar net septyniose kalbose (Kirkness, 2001, 112), o Buzássyová (1993) teigia, kad užtenka ir dviejų, bet negiminingų kalbų.

Europeizmų apibrėžimuose dažniausiai neminima europeizmų kilmė. Bet neretai literatūroje galima rasti teiginių, kad didžiausia europeizmų dalis yra kilusi iš lotynų ir graikų kalbų. Čia reikia pabrėžti, kad europeizmai gali būti susidaryti kaip nauji žodžiai iš lotyniškų ar graikiškų elementų ir atsirasti iš kitų *linguae francae* kalbų, pavyzdžiui: prancūzų (*desertas, baletas, režisierius*), vokiečių (*meistras, buhalteris, šturmas*), anglų (*kompiuteris, sportas, džinsai*), italų (*impresarijas, vila, arija*) arba arabų (*alkoholis, kava, zenitas*).

Leksiniai daugelio Europos kalbų panašumai yra politinio, istorinio, ekonominio ir religinio vystymosi rezultatai. Šie bendrumai susiformuoja visų pirma iš įvairių *linguae francae* kalbų, iš kurių kiekviena padarė ar tebedaro įtaką Europos kalboms. Formos ir turinio sutapimas yra svarbus ir internacionalizmų, ir europeizmų tyrimams. Dauguma lingvistų yra vienos nuomonės, kad žodžiai turi turėti panašią grafeminę/fonologinę ar/ir semantinę formą.

Šiame poskyryje taip pat analizuojamas internacionalizmo ir europeizmo santykis, atskiriamos šios dvi sąvokos ir siūlomas europeizmo apibrėžimas bei kriterijai, kuriuos turi atitikti tam tikra leksema, kad galėtų būti laikoma europeizmu. Svarbiausias skirtumas yra geografinis: internacionalizmai yra paplitę visame pasaulyje, o europeizmai tik Europoje (nuo Atlanto iki Uralo).

Siūlomas toks europeizmo apibrėžimas:

- **Europäismen** – sind in europäischen Sprachen verbreitete sprachliche Einheiten, die aus verschiedenen *linguae francae* Sprachen stammen, mindestens in zwei europäischen genetisch nicht nahe verwandten Sprachen vorkommen, inhaltliche

und formale Übereinstimmung bzw. Ähnlichkeit besitzen und in grammatischer Sicht einen vergleichbaren Status aufweisen

- **Europeizmai** – tai Europoje paplitę žodiniai vienetai, kilę iš įvairių *linguae francae* kalbų ir turintys panašią reikšmę, formą ir gramatinį statusą bent dviejose negiminingose Europos kalbose.

Volmerio ir Šederio (1990) darbai padėjo sudaryti šiuos leksinių europeizmų atpažinimo kriterijus:

- minimalusis lyginamųjų kalbų skaičius: žodis turi turėti mažiausiai dviejose Europos kalbose semantinių (turinio) ir grafinių (formos) ekvivalentų. Viena iš šių kalbų būtinai turi priklausyti ne tai pačiai kalbų grupei;

- formos sutapimas/atitikimas: mažiausiai viena pagrindinė europeizmo morfema turi turėti kitose Europos kalbose panašią ar tapačią formą;

- turinio sutapimas/atitikimas: europeizmas turi turėti mažiausiai vieną bendrą semantinį/reikšmės variantą kitose Europos kalbose;

- gramatinis statusas: leksiniai europeizmai turi turėti panašų gramatinį statusą, t. y. priklausyti tai pačiai kalbos daliai.

Antroji dalis. Praktinė dalis (Empirischer Teil)

Empirinės darbo dalies pradžioje pristatoma tiriamoji medžiaga bei atrankos kriterijai, pagrindžiama, kodėl pavyzdžiai buvo rinkti iš spaudos, kodėl pasirinktos būtent minėtos kalbos.

Praktinėje darbo dalyje sudaromas teorinis konceptas, kur yra koncentruojamasi ne į leksinių europeizmų atpažinimą, o į jų tipizavimą. Šio koncepto pagrindą sudaro daugelio žymių lingvistų (Munske, Fink, Viereck, Carstensen, Bergmann, Jablonski, Kirkness, Reichmann, Glück, Volmert, Frohne, Özen, Betz, Baš, Mželskaja, Ferm, Jakaitienė, Wandruszka ir t. t.) darbų mintys.

Pirmasis skyrius padalytas į trys poskyrius: *tiriamoji medžiaga, tikslai ir metodai* (Korpus, Ziele und Methoden). Čia trumpai aprašoma jau minėta praktinės dalies tiriamoji medžiaga, tikslai ir metodai. Antras poskyris – *Įvertinimo kriterijai* (Bausteine

der Auswertung). Jame leksinių europeizmų pavyzdžiai suklasifikuoti pagal kilmę, vartojimo dažnumą, priklausymą tam tikrai gramatinei klasei ir substitucijos, t. y. integracijos, tipą.

Trečiajame poskyryje *Leksinių europeizmų tipai* (Typen von lexikalischen Europäismen) aprašomi europeizmų tipai ir pateikiamas metodinis instrumentariumas leksiniams europeizmams tipizuoti. Šis skyrius yra daugiau teorinio pobūdžio, tačiau dėl glaudžių sąsajų su empirinės analizės metodika integruotas į praktinę dalį.

Iš penkių dienraščių išrinkti pavyzdžiai klasifikuojami į tokius substitucijos, t. y. leksinių europeizmų, tipus:

- nulinės substitucijos (NS) – *linguae francae* europeizmai (LFE);
- pseudonulinės substitucijos (PNS) – originalūs europeizmai (OE);
- leksiniai skoliniai (LŪ) – morfologiškai integruoti europeizmai (MIE).

Nulinėmis substitucijomis, ar **linguae francae europeizmais (LFE)**, vadinami žodžiai, tiesiai perimti iš kitų kalbų į recipiento kalbą be fonetinių ir grafinių pakitimų: ukrainiečių *e-mail*, anglų *souvenir*, vokiečių *Homepage*, rusų *all inclusive* arba lietuvių *au-pair*.

Leksinių skolinių, ar **morfologiškai integruotų europeizmų (MIE)**, grupei priskiriami žodžiai, morfologiškai integruoti į recipiento kalbą, pavyzdžiui: anglų kalboje – *discrimination*, *homosexuality*, vokiečių – *schockieren*, *Produktion*, lietuvių – *emigrantas*, *telekompanija*; rusų – *телеканал*, *рисковать*, ukrainiečių – *ініціатива*, *спланувати* ir t. t.

Leksinių europeizmų klasifikacija į LFE ir MIE yra nepakankamai diferencijuota, todėl čia pateikiamas trečiasis substitucijos tipas – **pseudonulinės substitucijos (PNS)**, arba **originalūs europeizmai**, pavyzdžiui: lietuvių kalboje – *kazino*, *interviu*, *proza*; rusų – *шоу*, *кафэ*, *сауна*, ukrainiečių – *професор*, *балет*, *бізнес*, anglų – *portrait*, *actor*, *virus*, vokiečių – *Likör*, *Massage*, *Laser*. PNS padalyti į dvi dideles grupes, kurių pagrindą sudaro nominatyvinė žodžių forma:

1) grafeminė integracija; integracija vyksta tik grafeminėje srityje, t. y. keičiamos svetimos grafemos, tačiau išlaikomas originalus žodžio tarimas recipiento kalboje, pvz., *bureau* (pranc.) – *Büro* (vok.), *camera* (lot.) – *камера* (rus.), *killer* (angl.) – *килер* (ukr.);

2) grafo-foneminė integracija; šios integracijos forma vokiečių lingvistikoje vadinama “Leseaussprache”. Vyksta foneminė integracija, pasižyminti tuo, kad perimamo žodžio ženklai tariami, t. y. skaitomi, pagal recipiento kalbos taisykles. Tokiu atveju išlaikoma žodžio grafeminė forma, bet prarandamas originalus tarimas, pvz., *abonnement* prancūzų ir anglų kalbose, *Radio* anglų ir vokiečių kalbose. Šiai grupei taip pat priskiriami Vakarų Europos kalbų žodžiai rusų ir ukrainiečių kalbose. Šiose kalbose negali būti išlaikyta ženklų grafeminė forma (neatitinka lotynų ir kirilicos raštai), todėl ji keičiama recipiento kalbos ekvivalentiniais ženklais, pvz., *film* (angl.) – *фильм* (rus.), *hotel* (angl.) – *готель* (ukr.).

Taigi, visos šios formos turi bendrumų: vyksta grafeminės formos, tarimo arba abiejų sferų pakitimai.

Nors šito darbo pagrindinis objektas yra euroleksemos, vis dėlto į tyrimą buvo įtraukti ir **sintaksiniai dariniai (SD)**, kuriuos būtų galima laikyti europinėmis idiomomis ir priskirti europeizmams, pvz.: *credit card* (angl.), *terroristischer Angriff* (vok.), *alkoholiniai gėrimai* (liet.), *генеральный директор* (rus.), *вільна преса* (ukr.) ir t. t.

Antrasis skyrius

Tyrimo rezultatų prezentacija ir interpretacija. Šis skyrius sudaro didžiausią darbo dalį. Jis padalytas į penkis poskyrius, kuriuose pateikti kiekvienos tiriamosios kalbos rezultatai. Taikant anksčiau pateiktas teorines išvalgas, klasifikuojami ir aprašomi kiekvienoje konkrečioje kalboje vartojami europeizmai, kurie gretinami su atitinkamų kitų kalbų leksemomis kilmės, tipų ir reikšmės požiūriu; išsamiai aprašomi leksinių europeizmų tipai penkiose kalbose, atskleidžiami europeizmų integracijos panašumai ir skirtumai.

Didelis dėmesys skiriamas ir žodžių darybos priemonėms – prefiksams ir sufiksams, kurie yra bendri visoms nagrinėjamos kalboms, todėl taip pat gali būti laikomi Europos kalbų bendrybėmis. Be to, analizuojami ir sintaksiniai junginiai, turintys formalių ekvivalentų kitose nagrinėjamosiose kalbose. Empirinis tyrimas siejamas su pavyzdžių analize, tekstas iliustruojamas diagramomis ir lentelėmis.

Leksiniai europeizmai aprašomi pagal jau nustatytus kriterijus ir metodus. Remiantis etimologijos veikalų bei žodynų informacija yra tirta žodžių kilmė ir reikšmė. Kiekviena konkrečios kalbos leksema gretinama su atitinkamomis kitų kalbų leksemomis, taip įrodoma, kad ji gali būti laikoma europeizmu, be to, atskleidžiami skirtingų kalbų europeizmų tipų panašumai ir skirtumai. Mėginama ieškoti šių panašumų ir skirtumų priežasčių ir paaiškinti vieno ar kito tipo dominavimą konkrečioje kalboje. Po kiekvieno poskyrio išsamiai pateikti kiekvienos kalbos tyrimo rezultatai.

Trečioji dalis. Išvados (Schlussfolgerungen).

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados. Ši dalis padalyta į du poskyrius: trumpas teorinės dalies aprašymas, bendri tyrimo rezultatai ir jų palyginimas. Pirmajame poskyryje pateiktos pagrindinės teorinės dalies išvados, t. y. metodinis instrumentariumas leksiniams europeizmams nustatyti ir tipizuoti bei europeizmų definicija. Antrajame poskyryje pateiktos bendros išvados ir gautų rezultatų palyginimai.

Pagrindinės darbo išvados

Linguae francae kalbos

Leksinių vienetų perėmimas vyksta tiesiogiai arba netiesiogiai, t. y. per kalbas tarpininkes. Šiame tyrime žodžio kilmė priskiriama tai kalbai, iš kurios jis tiesiogiai yra kilęs. Visų pirma atsižvelgiama į formalią žodžio formą. Būtinai patikrinama, ar ir turinio forma taip pat kilo iš tam tikros linguae francae kalbos. Tais retais atvejais, kai žodžio forma yra kilusi iš vienos kalbos (pvz., iš lotynų), o jo reikšmė iš kitos (pvz., iš prancūzų ar anglų), kilmė priskiriama tai linguae francae kalbai, kurioje šalia egzistuojančios žodžio formos susiformavo galutinė jo reikšmė: pvz., anglų kalbos žodis *album* yra kilęs iš lotynų kalbos, kurioje reiškė sąrašą; šio europeizmo reikšmė išsiplėtė iki *nuotraukų, markių kolekcija* reikšmės ir galiausiai anglų kalboje susiformavo reikšmė *plokštelės, kasetės su muzikantų ar grupių kūriniais*. Žodžių kilmės nustatymo tyrimui

buvo panaudota daug įvairių etimologinių žodynų: Skeat W. *An Etymological Dictionary of the English Language* (2005); Seebold E. *Kluge Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* (2002); Гуменюк Т. П. *Сучасний словник мінімум іношовних слів* (2005); Vasmer M. *Etymological dictionary of the Russian language* (1962). Visas etimologinių žodynų sąrašas pateiktas darbo pabaigoje, t. y. žodynų sąrašė. Sintaksiniai junginiai bei sudurtiniai žodžiai nebuvo klasifikuojami pagal kilmę, nes jų komponentai dažniausiai yra kilę ne iš vienos, o iš kelių skirtingų kalbų arba sudaryti tiek iš iš linguae francae kalbų, tiek ir savų komponentų. Tokiais atvejais reikėtų pateikti du žodžio kilmės šaltinius, o tai be reikalo padvigubintų darbo rezultatus.

1 lentelė

Linguae francae kalbos. Kilmė¹

Kilmė Linguae francae kalbos	anglų	vokiečių	lietuvių	rusų	ukrainiečių
Lotynų/ graikų	52,2%	39,5%	72,1%	48,5%	59,15%
Romanų kalbos (prancūzų, italų, ispanų)	31,6%	19,3%	17,00%	25,3%	24,00%
Vakarų germanų kalbos (anglų, vokiečių)	9,00%	12,00%	5,6%	18,00%	9,00%
Slavų kalbos (rusų, čekų)	0,05%	0,3%	0,6%	0,2%	0,2%
Kitos kalbos (arabų, japonų)	1,1%	0,5%	0,3%	0,6%	0,2%

2 lentelė

Sudurtiniai žodžiai	0,55%	27,15%	1,4%	7,1%	6,9%
Žodžių junginiai, sintaksiniai dariniai	5,5%	1,25%	3,00%	0,3%	0,55%

- Visų kalbų tyrimo rezultatai yra panašūs, nors kalbos priklauso skirtingoms kalbų grupėms, t. y. vakarų germanams, rytų slavams ir baltams. Rezultatai rodo didelę linguae francae kalbų įtaką kitoms kalboms, nepriklausomai nuo to, ar kalbos yra kaimynės ar ne. Kalbų tyrimo rezultatai leidžia pastebėti tam tikrą sistemą: didžiausią leksinių europeizmų dalį sudaro skoliniai iš lotynų ir graikų kalbų; jie jau labai seniai integruoti į Europos kalbas ir suvokiami kaip savi žodžiai. Antrą

¹ Sintaksiniai dariniai bei sudurtiniai žodžiai nebuvo klasifikuoti pagal kilmę, todėl apačioje atskirai pateikiama 2 lentelė.

pagal gausumą grupę sudaro skoliniai iš romanų ir vakarų germanų kalbų. Mažiausią dalį sudaro europeizmai, kilę iš slavų ir semitų kalbų. Visa tai rodo, kad Europos kalbų leksikai vienos *linguae francae* kalbos padarė didesnę, o kitos mažesnę įtaką.

Vartojimo dažnumas

Nustatyti leksiniai europeizmai buvo ištirti kiekybiškai pagal vartojimo dažnumo kriterijų, t. y. pagal vienkartinį ir dažną vartojimą. Europeizmai, patekę į tyrimo korpusą tik vieną kartą, buvo pavadinti vienkartinėmis leksemomis; europeizmai, pasitaikę dažniau nei vieną kartą, pavadinti dažno vartojimo leksemomis.

Europeizmų tipų analizėje greta vieną kartą pavartoto europeizmo pateikiamas puslapis, kuriame jis buvo rastas; dažno vartojimo leksemų analizėje pateikiamas vienas iš puslapių, kuriuose buvo rasta europeizmų.

3 lentelė

Vartojimo dažnumas

Vartojimo dažnumas	anglų	vokiečių	lietuvių	rusų	ukrainiečių
Vienkartinės leksemos	37,5%	66,8%	38,6%	48,1%	46,5%
Dažno vartojimo leksemos	62,5%	33,2%	61,4%	51,9%	53,5%

- Dauguma tiriamųjų europeizmų yra dažno vartojimo leksemos; jos jau seniai egzistuoja kalboje ir sudaro „seną“ aktyvaus žodyno sluoksnį.
- Vienkartinės leksemos – tai visų pirma nauji reiškiniai; jų vartojimas gali būti paaiškinamas taip: vienkartinės leksemos dar nėra iki galo integruotos į recipiento kalbą ir dėl to vartojamos rečiau negu kitos leksemos.
- Reikia pabrėžti, kad iš gautų rezultatų negalima pateikti tikslių statistinių duomenų ir išvadų, nes pavyzdžiai, rasti kiekvienoje pasirinktoje kalboje, ir jų vartojimo dažnumas turi glaudų ryšį su straipsnių tematika ir individualiu autorių rašymo stiliumi.

Kalbos dalys

Vienas iš metodinio instrumentariumo kriterijų, pateiktų šiame darbe, yra gramatinis statusas: leksiniai europeizmai turi turėti panašų gramatinį statusą, t. y. priklausyti tai pačiai kalbos daliai. Šis skyrimo kriterijus nesudarė didelių sunkumų. Vis dėlto pasitaikė ir įdomesnių atvejų, pavyzdžiui, vienos kalbos sudurtiniai žodžiai kitoje kalboje yra paplitę kaip sintaksiniai dariniai, bet vis tiek jie priskiriami prie europeizmų, nes bent vienas iš sintaksinio darinio komponentų atitinka gramatinį statusą (dažniausiai tai yra daiktavardis).

4 lentelė

Kalbos dalys²

Kalbos dalys	anglų	vokiečių	lietuvių	rusų	ukrainiečių
Daiktavardžiai	73,7%	76,1%	79,3%	78,5%	72,3%
Būdvardžiai	15,7%	17,65%	12,1%	17,8%	24,4%
Veiksmažodžiai	5,1%	5,00%	5,6%	3,4%	2,75%

- Rezultatai rodo, kad visose tiriamosiose kalbose didžiausią europeizmų grupę sudaro daiktavardžiai, po to būdvardžiai ir veiksmažodžiai.
- Pasiskolinti žodžiai dažniausiai yra daiktavardžiai, iš kurių gali būti sudaryti būdvardžiai ar veiksmažodžiai. Šis teiginys negali būti traktuojamas kaip taisyklė, nes ne visi pasiskolinti daiktavardžiai taip prisitaiko recipiento kalboje, kad iš jų atsiranda naujų morfologiškai integruotų būdvardžių ir veiksmažodžių. Tyrimas rodo, kad būdvardžių ir veiksmažodžių skolinimasis retas reiškinys.

Tyrimo rezultatai pagal substitucijos kriterijų, t. y. leksinių europeizmų tipus

5 lentelė

Europeizmų tipai

Europeizmų tipai	anglų	vokiečių	lietuvių	rusų	ukrainiečių
MIE	73,00%	79,9%	91,15%	59,8%	68,55%
OE	12,7%	10,35%	5,75%	39,2%	30,8%
LFE	8,8%	8,5%	0,1%	0,7%	0,1%
SD	5,5%	1,25%	3,%	0,3%	0,55%

² Sintaksiniai dariniai pagal šį kriterijų nebuvo tiriami.

- Rezultatai rodo, kad visose tiriamosiose kalbose iš skolinių didžiausią grupę sudaro **morfologiškai integruoti europeizmai (MIE)**. Iš daugumos šios grupės skolinių pagal recipiento kalbos morfologines taisykles gali būti sudarytos kitos kalbos dalys. Taip pat tipiška kiekvienai tiriamajai kalbai žodžių sudarymo sinonimija naudojant skolintas leksemas ir savus afiksus arba atvirkščiai, pavyzdžiui: rusų kalbos – *автомобиль* ir *автомобильный*, *риск* ir *рисковать*; ukrainiečių – *організація* ir *організований*, *еміграція* ir *емігрувати*; lietuvių – *abonentas*, *abonentinis* ir *abonuoti*; vokiečių – *Garantie* ir *garantieren*, *Fax* ir *faxen*; *Charme* ir *charmant*; anglų – *discrimination* ir *discriminate*, *nation* ir *national* ir t. t., rusų – *суперзвезда*, *засекреченный*, *пофантазировать*, ukrainiečių – *мікрорайони*, *електропоїзд*, lietuvių – *įregistruoti*, *iššifruoti*, vokiečių – *humorvoll*, *kontaktfreudig*, anglų – *dishonest*, *frustrate* ir t. t.
- Buvo taip pat nustatyti europietiški sufiksai, pvz.: *-ist*, *-ent*, *-ant*: (angl. *vocalist*, vok. *Vokalist*, ukr. *вокаліст* arba vok. *Konsultant*, rus. *Консультант*), ir prefiksai, kurie yra paplitę daugelyje pasaulio kalbų, pvz.: *mikro-*, *tele-*, *anti-*, *super-*, *elektro-*, *foto-*, *agro-*, *bio-*, *radio-*, *euro-*, *fizio-* ir t. t.
- Rezultatai parodė, kad pseudonulinės substitucijos (PNS), arba **originalūs europeizmai (OE)**, anglų, vokiečių ir lietuvių kalbose sudaro labai mažą dalį, pavyzdžiui: anglų kalbos – *analysis*, *tsunami*, *chauffeur*, *clique*, *impresario*, *repertoire*, *virus*, *optimum*; vokiečių – *Klub*, *Taille*, *Vernissage*, *Massage*, *Abonnement*, *Spektrum*, *Likör*, *Etikette*; lietuvių – *tango*, *antena*, *arena*, *kazino*, *interviu*, *drama*, *koma*, *proza*. Priešingai, rusų ir ukrainiečių kalbose šie europeizmai yra labai paplitę, pavyzdžiui, rusų kalbos – *курорт*, *шок*, *сауна*, *ария*, *спонсор*, *имидж*, *интернет-сайт*, *шоумен*, *аквапарк*; ukrainiečių – *де-факто*, *прем'єр-міністр*, *уїк-енд*, *ноу-хау*, *комедж*, *кілер*, *апартамент*, *рейтинг*, *менеджмент*.
- Nulinių substitucijų (NS), arba **linguae francae europeizmų (LFE)**, kiekis anglų ir vokiečių kalbose, palygti su rusų (0,7%), ukrainiečių (0,1%) ir lietuvių (0,1%) kalbomis, yra labai didelis, pvz.: vokiečių – *Saison*, *Restaurant*, *Rendezvous*, *Renaissance*, *Tempo*, *Villa*, *minus*, *extra*; anglų – *concern*, *budget*, *prince*, *radio*,

routine, souvenir (buvo skaičiuojami ir „savi“ žodžiai, anglicizmai, ir žodžiai, anglų kalboje susidarę iš lotyniškų ar graikiškų elementų): *match, computer, sport, monitor, airport* ir t. t. Nulines substitucijas vokiečių kalboje (8,5%) dažniausiai sudaro anglicizmai (*Hit, Show, Single, Team, Casting*), kurie rusų ar ukrainiečių kalbose (rus. *хит, шоу, сингл, тим, кастинг*) integruoti grafemiškai, t. y. jie egzistuoja kaip pseudonulinės substitucijos (PNS). Naujausi reiškiniai į anglų ir vokiečių kalbas pereina kaip nulinės substitucijos (NS), o į kalbas su nelotyniškais rašmenimis (pvz., kirilica) integruojami grafemiškai. Tai paaiškina didelį NS kiekį vokiečių ir anglų kalbose ir didelį PNS kiekį rusų ir ukrainiečių kalbose.

- Sintaksinių darinių kiekis lietuvių kalboje, palyginti su kitomis tyrimo kalbomis, išskyrus anglų, yra didelis (3,0%). Tai galima paaiškinti tuo, kad dauguma skolinių, ypač sudurtinių žodžių, lietuvių kalboje realizuojami kilmininko konstrukcijomis: *interneto puslapis, kabelinė televizija, realybės šou* ir t. t.
- Empirinėje darbo dalyje po kiekvienos kalbos tyrimo išsamiai pateikti kiti būdingi europeizmų tipų požymiai.
- Europeizmai svarbūs Europos kalbų leksikos, žodžių darybos ir vartojimo elementai. Tyrimo rezultatai parodė, kad leksiniai europeizmai greitai integruojasi kalboje ir praplečia žodžių lizdus. Rasta daug idiominių kalkių ir žodžių darybos, ypač su europietiškais afiksais, paralelių.

Atsižvelgiant į gautus rezultatus, galima teigti, kad tyrimo metu pasitvirtino visi ginamieji teiginiai:

- pagrindinis leksinių europeizmų atsiradimo ir paplitimo šaltinis yra *linguae francae* kalbos;
- apibrėžtas leksinio europeizmo terminas, pasiūlyta aiški jo definicija ir skirtumai nuo internacionalizmo. Pateiktas metodologinis instrumentariumas leksiniams europeizmams nustatyti ir tipizuoti;

- iliustruoti pavyzdžiais visi leksinių europeizmų tipai penkiose tiriamosiose Europos kalbose. Šis tyrimas aiškiai parodė Europos kalbų sąsają bei leksinių europeizmų svarbą tolesniam šių kalbų leksiniam vystymuisi;
- apibendrinant galima teigti, kad tiek leksiniai europeizmai, tiek gramatiniai-sintaksiniai SAE požymiai, atskleidžia Europos kalbų bendrumą ir turėtų būti suvokiami kaip papildomas leksinis SAE komponentas. Šis tyrimas turėtų paskatinti tolesnius panašius tyrimus.

EUROPÄISMEN. Konzeption einer interlexikologischen Theorie. Dargestellt am Beispiel der Ergebnisse einer empirischen Auswertung von deutschen, englischen, litauischen, russischen und ukrainischen Zeitungstexten.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Intensivierung des europäischen Integrationsprozesses in politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Bereichen hat zugleich dazu geführt, dass man nun dem Gemeinsamen zwischen den Sprachen Europas Aufmerksamkeit schenkt. Die sprachlichen Gemeinsamkeiten der europäischen Länder und Völker finden ihren Ausdruck vor allem in zahlreichen *Europäismen*, deren Grundlage verschiedene lingua franca-Sprachen sind.

Den Untersuchungsgegenstand der vorliegenden Arbeit bilden lexikalische *Europäismen*, die vor allem zum Bereich der Eurolinguistik gehören. In der Linguistik gibt es keine einheitliche Meinung hinsichtlich dessen, was ein lexikalischer Europäismus ist und welche genauen Merkmale ihn vom Internationalismus unterscheiden. Wenig Aufmerksamkeit wird es auch der Frage geschenkt, ob Europäismen als lexikalische Komponente des europäischen Sprachbundes bzw. SAE (Standard Average European) gelten könnten.

Angesichts dieser Probleme ergeben sich für die vorliegende Arbeit folgende **Ziele**:

1. Die Rolle von *linguae francae* als Quellen zur Entstehung und Verbreitung von lexikalischen Europäismen festzustellen.
2. Den Begriff des lexikalischen Europäismus zu definieren und ihn eindeutig von anderen verwandten Begriffen abzugrenzen.
3. Ein methodisches Instrumentarium für die Aufdeckung und Typisierung von lexikalischen Europäismen herauszuarbeiten.
4. Im empirischen Teil wird das Ziel verfolgt, die lexikalischen Europäismen in fünf europäischen Sprachen (Deutsch, Englisch, Litauisch, Russisch, Ukrainisch) aufzudecken und sie zu typologisieren.

5. Arten und Gesetzmäßigkeiten der Integration von lexikalischen Europäismen zu präsentieren, die Tendenzen ihrer Verwendung herauszuarbeiten und sie miteinander zu vergleichen.

Für die Verwirklichung der erwähnten Ziele sollen:

1. Die Problematik des europäischen Sprachbundes bzw. der SAE-Forschung behandelt und die Idee, lexikalische Europäismen als eine der Komponenten von SAE aufzufassen, hervorgehoben werden.
2. Die wichtigsten Epochen europäischer Sprachgeschichte und der Entlehnungsbewegungen aus *linguae francae* beschrieben werden.
3. Die gängigen Definitionen von Europäismus und Internationalismus analysiert und verglichen werden.
4. Die Problematik solcher Termini wie Fremd-, Lehnwort, Internationalismus, Transfer, Interferenz u.ä. in der modernen Sprachwissenschaft behandelt werden.
5. Die wichtigsten Bedingungen zur Aufdeckung von lexikalischen Europäismen und deren Differenzierung in Substitutionstypen herausgearbeitet werden.
6. Die lexikalischen Europäismen nach Herkunft, Verwendungsfrequenz, grammatischen Wortarten und Substitutionstypen ausgewertet werden.
7. Aufgedeckte lexikalische Europäismen nach Typen in fünf europäischen Sprachen systematisiert und beschrieben werden.

Die Arbeit besteht aus zwei Hauptteilen. **Im theoretischen Teil** wird ein Überblick über Fremdwort-, Internationalismen- und Europäismenforschung gegeben, um sie voneinander abzugrenzen. Es werden zuerst eine klare Europäismus-Definition und Bedingungen herausgearbeitet, die ein Lexem erfüllen soll, um als lexikalischer Europäismus gelten zu können. Anschließend werden Integrationsmöglichkeiten beschrieben und daraus ein methodisches Konzept für die Aufdeckung von lexikalischen Europäismen präsentiert, basiert auf den Untersuchungen und Beiträgen von den führenden europäischen Linguisten, wie Munske, Fink, Viereck, Carstensen, Bergmann, Jablonski, Kirkness, Reichmann, Glück, Schaeder, Volmert, Frohne, Özen, Betz, Baš, Mžel'skaja, Ferm, Jakaitienė, Wandruszka u.a. **Im empirischen Teil** wird dieses

Konzept fortgesetzt, indem der Schwerpunkt auf der Typisierung von lexikalischen Europäismen liegt. Dabei sollen belegte Beispiele bzw. Typen von Europäismen in 5 Sprachen beschrieben und miteinander verglichen werden, Gemeinsamkeiten und/oder Unterschiede ihrer Integration hervorgehoben werden.

Die Korpusgrundlage bilden etwa 10000 Beispiele (ca. 2000 in jeder untersuchten Sprache) von lexikalischen Europäismen (einschließlich Mehrfachnennungen). Insgesamt werden 5 Tageszeitungen untersucht: Lietuvos rytas (2002, 26.10, № 249), Комсомольская правда (2002, 14.09, № 168), Молодь України (2002, 16.10, № 102), Frankfurter Allgemeine Zeitung (2004, 04.01, № 1R), The Times (2005, 05.04, № 68353). Die belegten Beispiele werden bei der Datenauswertung nach ihrer Herkunft, Verwendungsfrequenz, grammatischer Wortart und Substitutionstypen bzw. Integrationstypen untersucht. Die empirischen Befunde werden zuerst in quantitativer Hinsicht sowie in qualitativer Hinsicht ausgewertet. Es werden drei Methoden angewandt: deskriptive, vergleichend-typologische und beschreibend-statistische.

Schlussfolgerungen

Zusammenfassung zum theoretischen Teil der Arbeit

- Große Entlehnungsbewegungen aus solchen *linguae francae* wie Griechisch, Latein, Arabisch, Deutsch, Französisch, Englisch oder Russisch sind Hauptquellen zur Entstehung von lexikalischen Europäismen. Sie haben viele europäische Sprachen bereichert und ihre verschiedenen sprachlichen Ebenen beeinflusst. Dieses Phänomen erleichterte und erleichtert immer noch das Zusammenleben der verschiedenen Kulturen Europas.
- Lexikalische Europäismen stellen neben grammatisch-syntaktischen Merkmalen von SAE (Standard Average European) Gemeinsamkeiten zwischen europäischen Sprachen dar und verdienen als eine zusätzliche Komponente des europäischen Sprachbundes bzw. SAE ihre Aufmerksamkeit in der Eurolinguistik.
- Nach der Analyse und dem Vergleich der gängigen Definitionen von Internationalismus und Europäismus wird folgende Definition von lexikalischem Europäismus vorgeschlagen:

- *Europäismen* sind in europäischen Sprachen verbreitete sprachliche Einheiten, die aus verschiedenen *linguae francae* stammen, mindestens in zwei europäischen genetisch miteinander nicht verwandten Sprachen vorkommen, inhaltliche und/oder formale Übereinstimmung bzw. Ähnlichkeit besitzen und in grammatischer Sicht einen vergleichbaren Status aufweisen.
- Folgende Bedingungen der Zuordnung eines Lexems zu lexikalischen Europäismen wurden herausgearbeitet:
 - Bedingung der Mindestzahl der Vergleichssprachen: ein Zeichen muss mindestens in zwei europäischen Vergleichssprachen inhaltlich und formal äquivalente Vertreter haben, wobei eine Vergleichssprache aus einer anderen Sprachfamilie bzw. Sprachgruppe sein sollte.
 - Bedingung der formalen Übereinstimmung: zumindest ein Kernmorphem des Repräsentanten eines Eurolexems muss eine gleiche/annähernd gleiche Gestalt aufweisen.
 - Bedingung der inhaltlichen Übereinstimmung: ein Ausdruck muss mit mindestens einer gemeinsamen Bedeutungsvariante in verschiedenen Vergleichssprachen repräsentiert sein.
 - Bedingung des grammatischen Status: die zur Bildung eines Europäismus in Frage kommenden Wörter sollten auch in grammatischer Hinsicht einen vergleichbaren Status aufweisen.

Allgemeine Untersuchungsergebnisse und Vergleiche

Tabelle 1

Herkunftssprachen

Herkunftssprachen	Englisch	Deutsch	Litauisch	Russisch	Ukrainisch
Latein/Griechisch	52,2%	39,5%	72,1%	48,5%	59,15%
romanische Sprachen (Französisch/Italienisch/Spanisch)	31,6%	19,3%	17,00%	25,3%	24,00%
westgermanische Sprachen (Englisch/Deutsch)	9,00%	12,00%	5,6%	18,00%	9,00%
slavische Sprachen (Russisch, Tschechisch)	0,05%	0,3%	0,6%	0,2%	0,2%
andere Sprachen (Arabisch, Japanisch)	1,1%	0,5%	0,3%	0,6%	0,2%
Komposita, Mischkomposita	0,55%	27,15%	1,4%	7,1%	6,9%
Wortfügungen/syntaktische Bildungen	5,5%	1,25%	3,00%	0,3%	0,55%

Tabelle 2

Verwendungsfrequenz

Verwendungsfrequenz	Englisch	Deutsch	Litauisch	Russisch	Ukrainisch
Einzellexeme	37,5%	66,8%	38,6%	48,1%	46,5%
Mehrfachnennungen	62,5%	33,2%	61,4%	51,9%	53,5%

Tabelle 3

Grammatische Wortarten

Grammatische Wortarten	Englisch	Deutsch	Litauisch	Russisch	Ukrainisch
Substantive	73,7%	76,1%	79,3%	78,5%	72,3%
Adjektive	15,7%	17,65%	12,1%	17,8%	24,4%
Verben	5,1%	5,00%	5,6%	3,4%	2,75%

(syntaktische Bildungen wurden hier nicht dazugezählt)

Typen von Europäismen

Belegte Europäismen wurden nach Substitutionstypen differenziert. Als *Nullsubstitutionen* (NS) oder **lingua franca-Europäismen (LFE)** werden die Wörter bezeichnet, die in ihrer fremdsprachlichen Variante unverändert in die untersuchten Sprachen übernommen werden. Es handelt sich hier um eine sehr hohe Übereinstimmung sowohl auf phonetischer als auch auf graphischer Ebene: *e.mail* im

Ukrainischen, *bureaucrat* im Englischen, *Homepage* im Deutschen, *all inclusive* im Russischen oder *Au-pair* im Litauischen.

Bei der Gruppe *Lehnübernahmen* (LÜ) oder **morphologisch integrierte Europäismen (MIE)** geht es um fremdsprachliche Übernahmen, die im wesentlichen an die untersuchten Sprachen morphologisch angepasst worden sind: (engl.) *discrimination*, *homosexuality*, (dt.) *schockieren*, *Produktion*, (lit.) *emigrantas*, *telekompanija*; (russ.) *телеканал*, *рисковать*, (ukr.) *ініціатива*, *спланувати* usw.

Da die Klassifikation in LFE (Fremdwörter) und MIE (Lehnwörter) nicht differenziert genug ist, wird der dritte Substitutionstyp vorgeschlagen, u.z.

Pseudonullsubstitutionen (PNS) oder **originale Europäismen (OE)**: (lit.) *proza*, *kazino*, *interviu*; (russ.) *шоу*, *кафэ*, *сауна*, (ukr.) *професор*, *балет*, *бізнес*, (engl.) *portrait*, *actor*, *virus*, (dt.) *Likör*, *Massage*, *Laser*. Die festgestellten PNS-en werden hauptsächlich in zwei grobe Typen geteilt und gelten als solche im N.Sg, d.h. alle Beispiele werden von ihrer nominativischen Form aus untersucht:

1) graphemische Integration/Anpassung: hier geschieht die Integration ausschließlich auf der graphemischen Ebene. Es handelt sich dabei um eine Substitution der in den entsprechenden Wörtern vorkommenden Fremdgrapheme mit dem Ziel, die quellsprachige Aussprache weitgehend zu erhalten. Diese wird durch eine indigene Schreibung gestützt, wobei dann die graphematische Identität von Fremdwort und quellsprachigem Muster aufgegeben bzw. eingeschränkt wird: (fr.) *bureau* – (dt.) *Büro*, (lat.) *camera* – (russ.) *камера*, (engl.) *killer* - (ukr.) *кілер*.

2) grapho-phonemische Integration/Anpassung, obwohl es graphisch um NS-en geht: bei dieser Form der Integration, die auch Leseaussprache genannt wird, ist der umgekehrte Weg zu beobachten. Ausgehend von der Graphie findet hier eine phonemische Integration statt, indem die quellsprachige Schreibung weitgehend erhalten, aber die Zeichenfolge nach dem Muster indigener Graphem-Phonem-Beziehungen ausgesprochen wird. Geopfert wird hier zugunsten einer originalen Schreibung die quellsprachige Aussprache: (fr.) *abonnement* oder (engl.) *Radio* im Deutschen. Dazu werden auch Übernahmen im Russischen, Ukrainischen oder

Litauischen aus westeuropäischen Sprachen gezählt. Obwohl hier die originale Schreibung (Latein-Kyrrillica) nicht erhalten werden kann, handelt es sich hier doch um die „Leseaussprache“, die nur mit indigener Schreibung wiedergegeben wird. Bei diesem Typ geht es also um weitgehende graphemische Übereinstimmung mit erheblichen Abweichungen in der phonetischen Realisierung: (engl.) *film* – (russ.) *фильм*, (engl.) *hotel* – (ukr.) *готель*.

All diesen Formen ist es gemeinsam, dass sie entweder durch Änderung der Schreibung oder der Aussprache oder aber von beidem zur Herstellung der Graphem-Phonem-Beziehungen führen.

Obwohl das Ziel dieser Untersuchung nur Eurolexeme sind, wurden auch **syntaktische Bildungen** erwähnt, die bei der Beobachtung aufgefallen sind, die teilweise auch als „europäische Idiome“ gelten könnten und die hier zu Europäisimen bzw. europäischen Wortfügungen/syntaktischen Bildungen gezählt werden: (engl.) *credit card*, (dt.) *Olympische Spiele* (lit.) *alkoholiniai gėrimai*, (russ.) *генеральный директор*, (ukr.) *вільна преса* usw.

Die Untersuchung nach Substitutionstypen bzw. Typen von Europäisimen hat Folgendes ergeben:

Tabelle 4

Typen von Europäisimen

Typen von Europäisimen	Englisch	Deutsch	Litauisch	Russisch	Ukrainisch
LÜ (MIE)	73,00%	79,9%	91,15%	59,8%	68,55%
PNS (OE)	12,7%	10,35%	5,75%	39,2%	30,8%
NS (LFE)	8,8%	8,5%	0,1%	0,7%	0,1%
SB	5,5%	1,25%	3,%	0,3%	0,55%

- Die Ergebnisse zeigen, dass Lehnübernahmen (LÜ) oder morphologisch integrierte Europäisimen (MIE) die größte Gruppe in allen untersuchten Sprachen bilden. Von den meisten fremdsprachlichen Wörtern (Stämmen, Wurzeln) können nach den Regeln des Wortbildungssystems jeder europäischen Sprache verschiedene Wortarten gebildet werden. In allen untersuchten Sprachen ist die Wortbildungssynonymie der fremdsprachlichen Morpheme (Lexeme) mit den

einheimischen Affixen oder umgekehrt – der fremdsprachlichen Affixe mit den einheimischen Lexemen typisch: (russ.) *автомобиль-автомобильный, риск-рисковать*; (ukr.) *організація-організований, еміграція-емігрувати*; (lit.) *abonentas-abonentinis-abonuoti*; (dt.) *Garantie-garantieren, Fax-faxen; Charme-charmant*; (engl.) *discrimination-discriminate, nation-national* usw. oder (russ.) *суперзвезда, засекреченный, пофантазировать*, (ukr.) *мікрорайони, електропоїзд*, (lit.) *įregistruoti, iššifruoti*, (dt.) *humorvoll, kontaktfreudig*, (engl.) *dishonest, frustrate* usw. Es wurden natürlich auch europäische Suffixe belegt, wie z.B. *-ist, -ent, -ant*: (engl.) *vocalist*, (dt.) *Vokalist*, (ukr.) *вокаліст* oder (dt.) *Konsultant*, (russ.) *консультант* und europäische Präfixe festgestellt, die ja auch international verbreitet sind, wie z.B. *mikro-, -tele, anti-, super-, elektro-, foto-, agro-, bio-, radio-, euro-, fizio-* usw.

- Die Pseudonullsubstitutionen (PNS) oder originale Europäismen (OE) spielen laut meiner Untersuchung im Englischen, Deutschen und Litauischen eine untergeordnete Rolle: (engl.) *analysis, tsunami, chauffeur, cliché, impresario, repertoire, virus, optimum*; (dt.) *Klub, Taille, Vernissage, Massage, Spektrum, Likör, Etikette*; (lit.) *tango, antena, arena, kazino interviu, drama, kompa, proza*. Im Russischen und Ukrainischen dagegen ist ihr Anteil relativ groß: (russ.) *курорт, шок, сауна, ария, спонсор, имидж, интернет-сайт, шоумен, аквапарк*; (ukr.) *де-факто, прем'єр-міністр, уїк-енд, ноу-хау, коледж, кілер, апартамент, рейтинг, менеджмент*. Der Blick auf den dritten Substitutionstyp könnte diese Ergebnisse erklären.
- Im Vergleich zum Russischen (0,7%), Ukrainischen (0,1%) oder Litauischen (0,1%) ist der Anteil der Nullsubstitutionen im Englischen und Deutschen relativ groß: (dt.) *Saison, Restaurant, Rendezvous, Renaissance, Tempo, Villa, minus, extra*; (engl.) *concern, budget, prince, radio, routine, souvenir* (dazu wurden auch „einheimische“ Wörter – Anglizismen und/oder im Englischen aus lat./gr. Elementen entstandene Wörter gezählt: *match, computer, sport, monitor, airport* usw.). Im Deutschen (8,5%) handelt es sich meistens um Anglizismen (*Band, Charts, Hit, Show, Come back, Single, Homepage, online, Team, Casting, Song*), die sich im Russischen und Ukrainischen graphisch (Kyrillica) integrieren und

als PNS existieren. D.h. die neusten Erscheinungen werden ins Deutsche oder Englische als NS übernommen und in den Sprachen mit nicht lateinischem Schriftsystem, wie die Kyrillica, werden sie graphemisch integriert. Das erklärt den größeren Anteil von NS-en im Deutschen und Englischen und den relativ größeren Anteil von PNS im Russischen und Ukrainischen. Im Englischen (8,8%) geht es größtenteils um die sog. „einheimischen“ NS-en bzw. Nationalismen.

- Im Vergleich zu allen anderen untersuchten Sprachen (außer dem Englischen) ist der Anteil von SB-en (integrierten syntaktischen Bildungen) im Litauischen sehr groß - etwa 3,0%. Das liegt vor allem daran, dass viele Übernahmen, besonders Komposita, im Litauischen durch Genetiv - Konstruktionen wiedergegeben werden: *interneto puslapis, kabelinė televizija, realybės šou*.
- Europäismen und europäische Elemente sind in Wortbildung und Gebrauch in jeder Hinsicht ein bedeutender, lebendiger Teil des Wortschatzes jeder untersuchten Sprache. Wie die Ergebnisse gezeigt haben, integrieren sie sich als fremdsprachliche Übernahmen meistens schnell und entfalten sich zu den ganzen Wortfamilien. Es gibt viele Parallelen bei den Lehnübersetzungen, idiomatische Parallelen und die in der Wortbildung besonders mit europäischen Affixen.

Disertacijos tema paskelbti straipsniai

1. Babušytė, Diana (2004): Europeizmai dabartinėje lietuvių kalboje (remiantis šiuolaikine laikraščių kalba) Europäismen in der modernen litauischen Presse (am Beispiel der heutigen Pressesprache) // Žmogus ir žodis. Svetimosios kalbos. Mokslo darbai. – Vilnius: VPU I-kla. 2004. – 6 t. Nr. 3, p. 76 – 84. ISSN 1392-8600 [CSA, MLA, EBSCO. C.E.E.O.L.]
2. Babušytė, Diana (2006): Europäismen in der modernen ukrainischen Presse. Слов'янський вісник. Випуск №6. Збірник наукових праць. Серія «Філологічні науки». Україна: м. Рівне, - 2006, с. 266-275. Рівенський інститут слов'янознавства Київського славистичного університету.
3. Babušytė, Diana (2009): Was ist ein Europäismen? Sprachwissenschaftliche Aspekte seiner Definition. Tarptautinė konferencija. Kalba ir kontekstai. Mokslo darbai. Vilnius: VPU I-kla, 2009. – 3(1), p. 23 – 31. ISSN 1822-5357 (CSA).
4. Babušytė, Diana (2010): Европеизмы в немецком и русском языке. Tarptautinė konferencija (2010 balandžio 22-24 d.). Meninis tekstas. Suvokimas. Analizė. Interpretacija. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: VPU leidykla, 2010. N7 . (atiduota spaudai).
5. Babušytė, Diana (2010): Das lexikalische Erbe der Sprachen Europas. Europäismen. Kalba ir kontekstai. Mokslo darbai. Vilnius: VPU I-kla, 2010. – 3 (2) t. ISSN 1822-5357 (CSA). (atiduota spaudai).

Apie autorę:

1993-1998 m. vokiečių filologijos bakalauro studijos Vilniaus pedagoginiame universitete, įgytas humanitarinių mokslų bakalauro laipsnis ir bendrojo lavinimo mokyklos vokiečių kalbos mokytojo kvalifikacija.

1998-2001 m. vokiečių filologijos magistratūros studijos Vilniaus pedagoginiame universitete, įgytas humanitarinių mokslų magistro laipsnis ir bendrojo lavinimo mokyklos vokiečių kalbos mokytojo kvalifikacija.

2001-2006 m. kalbotyros doktorantūros studijos Vilniaus pedagoginiame universitete.

2002-2009 m. įgytas Heidelbergo Karlo Ruprechto universiteto filologijos ir pedagogikos magistro laipsnis.

Profesinė patirtis:

1998-2001 m. vokiečių ir anglų kalbos mokytoja Vilniaus bendrojo lavinimo mokyklose.

2002 m. vokiečių kalbos mokytoja, Vasario 16-osios gimnazija, Vokietija.

Nuo **2002** iki šiol vokiečių kalbos dėstytoja Manhaimo vakarinėje akademijoje, Vokietija.

Informationen über die Dissertantin:

1993-1998 Germanistikstudium an der Pädagogischen Universität Vilnius an der Fakultät für Fremdsprachen. Abschluss: Bachelor, Lehrerin für Deutsch als Fremdsprache.

1998-2001 Germanistikstudium an der Pädagogischen Universität Vilnius an der Fakultät für Fremdsprachen. Abschluss: Magister, Lehrerin für Deutsch als Fremdsprache.

2001-2006 Doktorandin an der Fremdsprachenfakultät der Pädagogischen Universität Vilnius.

2002-2009 Studium an der Ruprecht-Karls Universität Heidelberg. Slawische Philologie, Erziehungswissenschaft. Abschluss: Magistra Artium.

Berufliche Tätigkeiten:

1993-1998 Lehrerin für Deutsch als Fremdsprache und Englisch; Grund- Hauptschule, Vilnius.

2002 Lehrerin für das Fach Deutsch als Fremdsprache am Privaten Litauischen Gymnasium (Vasario 16), Hüttenfeld.

Seit **2002** Dozentin für Deutsch als Fremdsprache an der Mannheimer Abendakademie